

I

TERVAKOSKEN KARTANO

Tervakosken kartano ja Tervakosken teollisuus ovat jo varhaisimpina aikoina kuuluneet kiinteästi yhteen. Varhaisin teollisuus oli myllyteollisuutta. Mutta myös paperiteollisuus ja kartano olivat kiinteästi yhteydessä toistensa kanssa. Ilman kartanoa ja erikoisesti sen maiden läpi virtaavaa putousta ei paperitehdasta tänne olisi milloinkaan syntynyt. Mutta toiselta puolen paperitehdas kerran toiminnan vauhtiin päästyään on mitä voimakkaimmin vaikuttanut kartanon kehitykseen, erikoisesti maa-alueen laajentumiseen.

Tervakosken kartano, sellaisena kuin se on ollut suurimmillaan, on muodostunut monista tiloista. Kantatiloina ovat olleet Tervakosken kylään kuuluvat *H o v i l a n* veroratsutila ja *T a l o l a n* eli *A l i m y l l y n* rälssi-tila. Nämä olivat kuitenkin eri omistajilla vuoteen 1799, josta lähtien vasta voidaan puhua Tervakosken kartanosta.

Talola ja Hovila olivat huomattavia tiloja jo keskiaikana. Ensiksi mainittu näyttää kuuluneen varhaisimpina aikoina Melkkolan kylään. Tämän tilan ja siihen kuuluvat, Tervakosken rannalla olevat kaksi myllyä, joissa kummassakin oli yksi kivipari, möi Turun tuomiokapitulin jäsen, kaniikki Erik Jaakonpoika 1490 Maunu Laurinpoika Grisefotille. Tämä oli Turun tuomiokapitulin arkkidiakoni, siis piispan lähin apulainen. Grisefot luovutti 1501 Talolan sekä useita muita Turun ympäristössä ja etelä-Hämeessä olevia tiloja suorastaan tuomiokirkolle siinä muodossa, että tilojen tuottama tulo, prebenda, kuului sille papille, joka piti vuosittain neljä messua Turun tuomiokirkon pyhän ristin alttarilla. Viimeinen katolinen arkkidiakoni, joka nautti Tervakoskelta tulevat tulot, oli maisteri Per Silla eli Silt. Kun hän 1542 kuoli,

siirtyivät tilat Kustaa Vaasan kirkkoreformin toimesta kruunulle, jolle yleensä kirkon omaisuus otettiin.

Kun Talola näin oli tullut kruunun tilaksi, se joutui, niinkuin kruunun tilat yleensä näinä aikoina, läänityksen esineeksi. Aluksi se oli läänitettynä Kustaa Vaasan kamarikirjuri Hans Thomassonille, myöhemmin lakitieteiden tohtori Anders Olofssonille. Olipa se jonkin aikaa myös Pontus de la Gardiella. Tämä joutui vähän myöhemmin sukulaisuussuhteeseen itse kuninkaaseen, Juhana III:een, naituaan tämän ja Kaarina Hannuntyttären avioliiton ulkopuolella syntyneen vanhimman tyttären Sofian. Nuorempia sisarusia olivat Julius ja Lucretia. Kaikki nämä kuninkaan jälkeläiset aateloitiin 1577 nimellä Gyllenhjelm. Juhana oli aivan erikoisesti kiintynyt nuorimpaan tyttärensä Lucretiaan. Tälle hän läänitti Suomesta useita tiloja, mm. Talolan 1577. Lucretia Gyllenhjelm kuoli kuitenkin aivan nuorena 1585. Kuninkaalle tämä merkitsi suurta surua. Hän ei voinut pitää kuolemaa lainkaan luonnollisena, vaan katsoi sen noituuden aiheuttamaksi ja määräsi toimeenpantavaksi ankaran tutkimuksen kuolemansyyn selville saamiseksi. Syylliseksi epäiltiin Smälannin käskynhaltija Ulfsaxin puolisoa, Kirsti Gabrielin tytärtä. Noitien tuomio oli näihin aikoihin ankara, usein roviolla polttaminen. Noituus erikoisesti tämän laatusessa tapauksessa oli vakava rikos. Kirsti Gabrielintytär kielsi tietenkin syyllisyytensä. Toiselta puolen ei myöskään ollut mitään varsinaisia todistuksia häntä vastaan. Vihdoin hänet vapautettiin, kun 12 tunnettua (välkända) naista meni valalle hänen syyttömyydestään.¹

Tämän jälkeen Talolan tila siirtyi Brita de la Gardielle, joka oli Sofia Gyllenhjelm ja Pontus de la Gardien tytär. Kun tämä 1614 meni naimisiin Harvialan omistajan Jesper Matinpoika Kruusin kanssa, olivat Harviala ja Tervakosken Talolan tila saman omistajan hallussa tämän jälkeen lähes parin vuosisadan ajan.

Talola oli kohonnut säätyläistilaksi oikeastaan myllyjen ansiosta. Tervakoski oli näet tällä melkoisen laajalla etelä-Hämeen alueella ainoa kunnollinen myllynpaikka. Tämä antoi tavallisuudesta poikkeavan merkityksen ei vain Talolan, vaan myös Hovilan tilalle, sillä senkin maat ulottuivat putouksen rannalle. Hovilalla oli kuitenkin vain yksi mylly, joka lisäksi oli irrotettuna tilasta ja kuului pitkät ajat toiselle omistajalle kuin itse tila. Tämä,

ns. Konkelin mylly, myytiin näet Uhkoilan kyläläisille. Myöhemmin se näyttää siirtyneen Kernaalan kyläläisille, ja se tuli kuulumaan Kernaalan Isontalon rälssitalle.

Hovilan ratsutilan omistivat 1500-luvulla Antti Olavinpoika, sen jälkeen Cecilia Luukkaantytär, jolta Janakkalan kappalainen Jaakko Teckaleniuksen leski sen osti 1665. Tämä meni 1671 uudelleen naimisiin korpraali Erik Klingin kanssa. Kling ei hyvillä silmin katsonut sitä, että mylly oli keskellä hänen maitaan. Ja ennen pitkää hän rupesikin väittämään, että mylly oli hänen maallaan ja vaati sen itselleen tai pois siirrettäväksi. Asiasta sukeutui oikeusjuttu 1674. Myllyn ja Isontalon silloinen omistaja oli kapteeni Anders Lilljebrunn. Tässä myllyriidassa Kling kuitenkin kärsi tappion. Välit myllynomistajan ja Hovilan tilanomistajan kesken kehittyivät tämän jälkeen entistäkin kireämmiksi, jopa siinä määrin, että Kling rupesi käyttämään nyrkkipuukkoa mylläriä kohtaan ja yritti häätää hänet asunnostaan. Tarkoitus oli saada väkivallalla myllyn ovet suljetuiksi ja myllyn paikka vallatuksi.

Hovilan tila siirtyi Kaarina Klingiltä everstiluutnantti Arvid Reinhold Brunowille, joka sen osti 1683 maksaen tilasta 400 taalaria kuparirahaa. Sisäruukset Anna ja Erik Teckalenius yrittivät saada peruutetuksi kaupan vetoamalla sukulunastusoikeuteensa. Tässä he kuitenkin eivät onnistuneet. Tila meni sitten perintönä ensiksi Jakob Göran Brunowille, jolta se siirtyi Adam Reinhold Brunowille ja tältä taas Gabriel Brunowille. Viimeksi mainittu rupesi taas riitelemään Konkelin myllyä omakseen. Mylly oli siirtynyt Anders Lilljebrunnilta tämän pojalle majuri A. Lilljebrunnille, joka möi sen 1698 kirkkoherra Gabriel Melartopaeukselle. Sitten se siirtyi perintönä ylioppilas Kustaa Melartopaeukselle. Tätä vastaan Brunow nosti 1766 riidan myllyn paikasta, alue kun muka oli hänen maataan. Tämäkin yritys kuitenkin raukesi tyhjiin, sillä oikeus katsoi Konkelin myllyn ja koskialueen kuuluvan Kernaalan kylän Isolletalolle, jonka Melartopaeukset omistivat. Lopullisesti riita Konkelin myllystä ratkesi vasta sitten, kun lääninkamreeri J o h a n N o r d e n s w a n ja Hämeenlinnan pormestari Gottlieb Johnsen ostivat 1787.¹

Gabriel Brunowin erikoinen mielenkiinto myllyä kohtaan johtui ilmeisesti siitä, että hän rupesi suunnittelemaan sahan perustamista Tervakoskelle. Kun koski oli lyhyt ja putous melko jyrkkä, rajoitti mylly sahan paikan

Hovilan vanha päärakennus

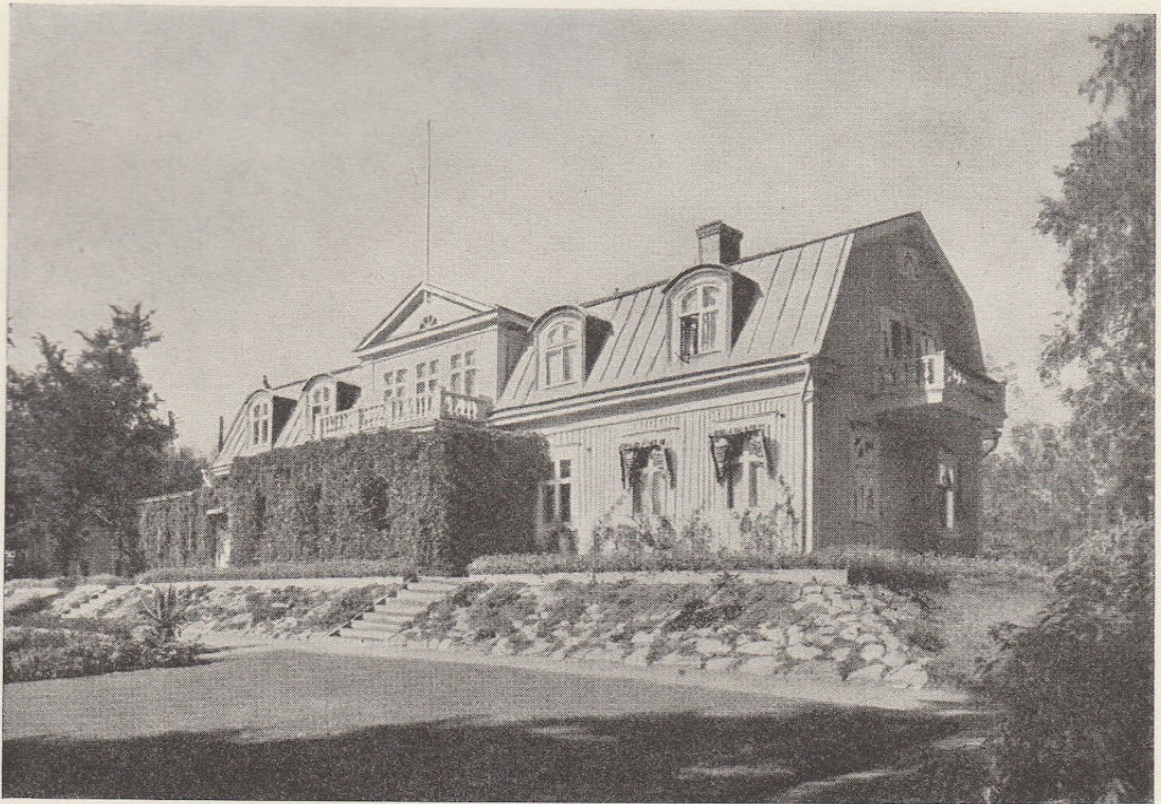
valintamahdollisuuksia. Brunow omisti Hovilan ratsutilan yhdessä appensa, Hakoisten kartanonomistajan, ratsumestari Karl Gustaf Ugglan kanssa. Sahan rakennustyöt pantiin alulle kaikesta huolimatta 1777, mutta vasta 1780 se valmistui. Siitä tuli 2-raaminen hienolehtinen saha, siis tämän ajan sahasi melko huomattava. Omituista kyllä, saha valmistui jo ennenkuin sitä varten oli saatu privilegio, perustamislupa. Se näet myönnettiin vasta 1781. Privilegion mukaan vuotuinen sahausmäärä oli 3 600 tukkia, jotka oli otettava Rekolan rälssitilan, Neusalan augmenttitilan sekä Sauvalan ja Vä-hikkälän tilojen metsistä. Lisäksi oli määrätty, että saha sai olla käynnissä ainoastaan kaksi kuukautta vuodessa. Kaikki nämä rajoitukset johtuivat siitä, että tähän aikaan vartioitiin yksityiskohtia myöten yksityisten metsänkäyttöä. Ruotsissa oli nimittäin jo vuosisadan ajan vallinnut ankara metsien häviämisen pelko. Tämän oli synnyttänyt rautateollisuus, joka kulutti alkeellisen tekniikan takia tavattomasti sysiä. Kun rautateollisuus kuitenkin

Renkien asuntorakennus

katsottiin valtakunnan tärkeimmäksi teollisuudeksi, oli kaikkialla valtakunnassa säästettävä metsiä, vieläpä Suomessakin, jonne Kustaa II:n Adolfin ajoista lähtien yritettiin luoda melko laajaa rautateollisuutta huolimatta siitä, että maassamme ei ollut tämän teollisuuden raaka-ainetta kuin sangen niukasti.

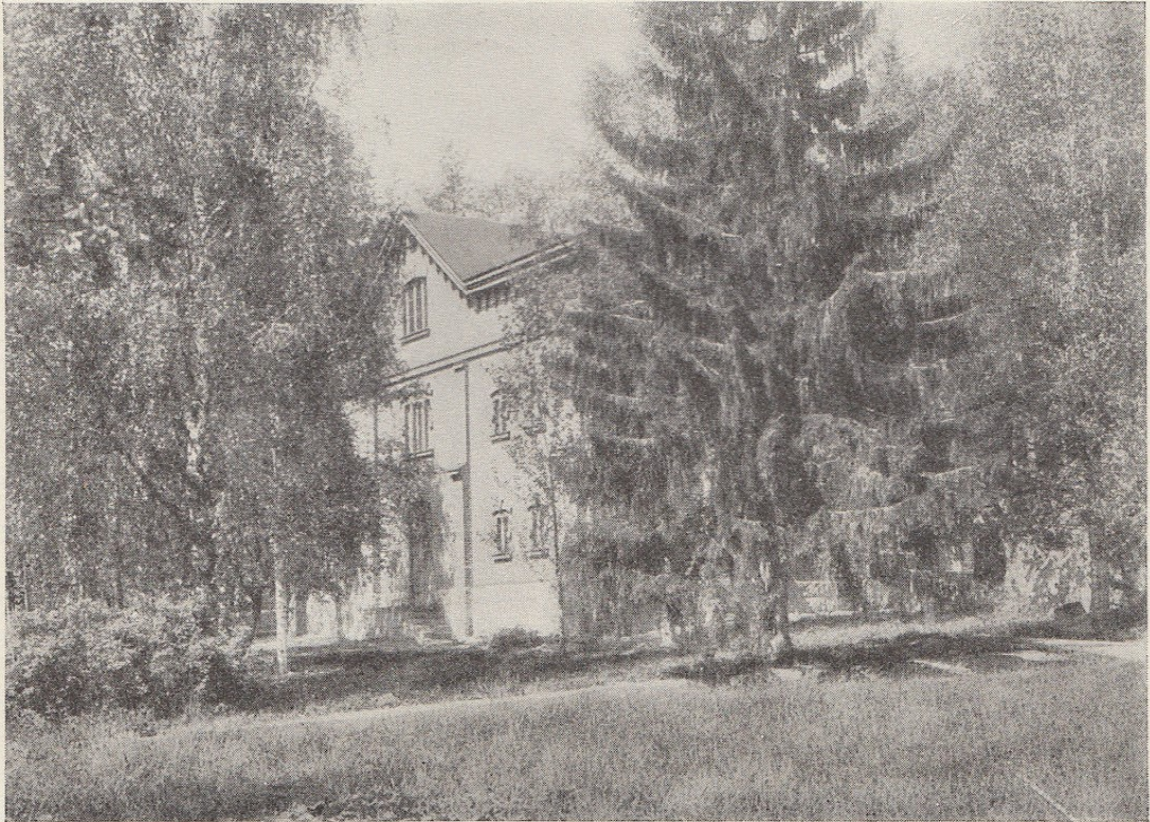
Uuden sahan omistajat Brunow ja Ugglä joutuivat kuitenkin ankariin riitoihin varsinkin sen jälkeen kun Brunow yksin omisti sahan ja Ugglä ne tilat, joiden metsistä tukit privilegion mukaan oli hakattava. Saha oli kuitenkin joka vuosi käynnissä. Riidasta joutuivat kärsimään niinkin viattomat ihmiset kuin sahan kirjuri Erik Bergman ja hänen vaimonsa, joita Brunow kolhi miekanlapeella niin että kumpikin oli mustelmissa. Tämä riita lopuksi veikin siihen, että Ugglä luovutti sahan kokonaan Brunowille. Tästäkään ei kuitenkaan tullut pitkäaikainen sahanomistaja. Jo helmikuun 22 päivänä 1783 tehdyllä kauppakirjalla hän luovutti sahan ja Hovilan veroratsutilan

Tervakosken kartanon päärakennus, rakennettu 1802
Nykyään yhtiön toimitusjohtajan asunto

yllä mainituille pormestari Johnille ja lääninkamreeri Nordenswanille. Tilan hinta oli 1 000 specie riksiä ja sahan 2 550 riksiä 26 kill. 8 rst¹.

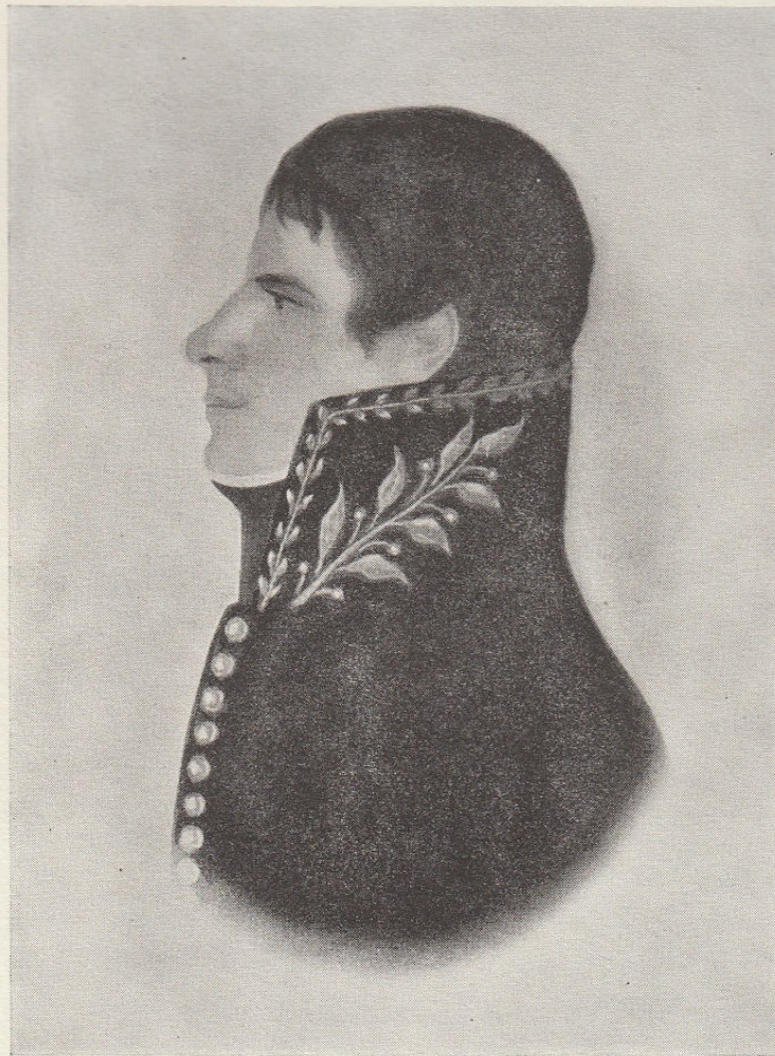
Tämä Hovilan tilan kauppa oli alkuna Tervakosken kartanon synnylle. Kuten jo mainittiin, John ja Nordenswan ostivat 1787 Konkelin myllyn, joka oli lähellä sahaa. Yhdessä nämä sitten omistivat Hovilan ratsutilaa ja teollisuuslaitoksia toistakymmentä vuotta. Lokakuun 5 päivänä 1797 tehdyllä kauppakirjalla koko tämä omaisuus siirtyi Nordenswanille yksinään. Hän maksoi tilan puolikkaasta 500 riksiä ja Johnin osuudesta sahaan ja myllyyn 1 277 riksiä 37 kill. 4 runstykkiä. Ja kaksi vuotta myöhemmin, joulukuun 9 päivänä 1799 Nordenswan osti myös Talolan eli Alimyllyn rälssi-tilan, jonka omistajana oli silloin everstiluutnantti Knut von Troil. Hinta tilasta myllyineen oli 2 000 riksiä. Näin olivat Tervakosken molemmat suuret tilat joutuneet samalle omistajalle ja Tervakosken kartano oli syntynyt.

Kartanon viljamakasiini

Nordenswan-suvun kantaisä oli talollinen Tuomas Kettunen Kerimäeltä. Tämän poika joutui 1600-luvun alussa opintielle tullen papiksi. Hän otti tai hänelle annettiin tämän ajan tavan mukaan vierasperäinen nimi: Kettusta syntyi Kettunius. Jotta tämä nimikummitus saisi sulavamman muodon, muutti eräs jälkeläisistä, Magnus Kettunius, sen 1600-luvun lopulla muotoon Alopaeus (kreik. alopex = kettu). Magnus Alopaeuksen pojanpoika oli Uudenmaan ja Hämeen läänin lääninkamreeri Johan Alopaeus, joka 1772 aateloitiin nimellä Nordenswan. Hän oli ilmeisesti etevä virkamies, sillä aatelisarvon lisäksi hän sai kollegiasessorin arvonimen.

Johan Nordenswanin nuorin poika *G u s t a f G e o r g N o r d e n s w a n* osti 1800 puolet Punkan eli Punkanmaan uudistilasta Antti Erkinpoika Punkalta. Tämän tilan toisen puolikkaan hän sai haltuunsa 1806 ostamalla sen Juho Jaakonpojalta. Edellisen hinta oli 233 riksiä 16 kill., jälkimmäisen

Gustaf Georg Nordenswan
Tuntemattoman taiteilijan maalaus

500 riksiä. Viimeksi mainittuna vuonna hän osti myös isältään sekä Tervakosken rälssitilan Talolan että Hovilan veroratsutilan sahoineen ja kaikkine myllyineen, yhteensä 7 202 riksin 10 kill. 16 rst. hinnasta. Näin tuli Tervakosken kartanoon liitetyksi kolmaskin tila, Punkanmaan uudistila. Gustaf Georg Nordenswanin merkitys Tervakoskella ei kuitenkaan ole etupäässä siinä, että hän laajensi kartanon maa-alaa, vaan ennen kaikkea siinä, että hän 1818 perusti erään maamme elinvoimaisimpia teollisuuslaitoksia, Tervakosken paperitehtaan. Tästä myöhemmin¹.